

پیش‌بینی دین‌داری

با توجه به ابعاد شخصیت در معلمان زن و مرد

صفورا داوری^{*} / مسعود باقری^{**} / حسن بنی‌اسدی^{***}

چکیده

این پژوهش، با هدف بیان رابطه ابعاد شخصیت و دین‌داری معلمان و تعیین میزان پیش‌بینی دین‌داری توسط ابعاد شخصیت، به روش توصیفی همبستگی انجام گرفته است. از میان جامعه آماری یعنی معلمان شاغل در شهرستان رودان، ۲۷۴ نفر معلم زن و مرد، با روش نمونه‌گیری خوشه‌ای تصادفی متناسب با حجم طبقات انتخاب شدند که به پرسش‌نامه ویژگی‌های جمعیت‌شناختی، دین‌داری و شخصیت پاسخ داده‌اند. تحلیل داده‌ها به روش‌های آماری ضریب همبستگی پیرسون و رگرسیون گام به گام انجام گرفته است. نتایج نشان می‌دهد که ابعاد شخصیت برون‌گرایی، توافق و وجدانی بودن با دین‌داری رابطه مثبت، و روان‌رنجورخویی با آن رابطه‌ای منفی دارد. نتایج تحلیل داده‌ها به تفکیک جنسیت در معلمان مرد نیز روابطی مشابه با همه معلمان را نشان می‌دهد. اما در معلمان زن روان‌رنجورخویی با دین‌داری رابطه معناداری نشان نداد. نتایج تحلیل رگرسیون نشان می‌دهد که ابعاد برون‌گرایی، توافق و وجدانی بودن در همه معلمان به طور مثبت، و بُعد روان‌رنجورخویی به صورت منفی، دین‌داری را پیش‌بینی می‌کند. اما در معلمان مرد دو بعد برون‌گرایی و توافق، و در معلمان زن فقط وجدانی بودن دین‌داری را پیش‌بینی کرده است.

کلیدواژه‌ها: دین‌داری، روان‌رنجورخویی، برون‌گرایی، باز بودن به تجربه، توافق، وجدانی بودن و ابعاد شخصیت.

davarisafoora51@yahoo.com

mbibagheri@yahoo.com

baniyadi44@gmail.com

* دانشجوی کارشناسی ارشد روان‌شناسی عمومی

** استادیار و عضو هیئت علمی بخش روان‌شناسی دانشگاه شهید باهنر کرمان

*** استادیار و عضو هیئت علمی بخش روان‌شناسی دانشگاه شهید باهنر کرمان

دریافت: ۹۰/۶/۱۵ - پذیرش: ۹۰/۱۲/۱۸

مقدمه

دین‌داری امتیاز اصلی انسان در مقایسه با دیگر موجودات است و در طول تاریخ بشر همه قبایل، حتی انسان‌های اولیه نیز به شکلی از پرستش اعتقاد داشته،^۱ به طوری که همه اقوام بشری صاحب نوعی دین بوده و می‌توان گفت که دین در تمام حوزه‌های جوامع بشری نقشی محوری ایفا کرده است.^۲

البته در جامعه مذهبی، مانند جامعه ایران، و برای معلمان - به علت نوع وظیفه‌ای که دارند - اهمیت دین‌داری در مقایسه با سایر اقشار جامعه بیشتر است، چرا که با توجه به رابطه مثبت میان دین‌داری معلمان و دانش‌آموزان و همچنین نقش الگویی معلمان، آنها بیشترین اثر را روی دین‌داری دانش‌آموزان دارند.^۳ بنابراین، با توجه به اهمیت دین‌داری معلمان، شناسایی همه عوامل مؤثر و مرتبط با آن مهم می‌باشد.

یکی از این عوامل بسیار مهم، شخصیت است، زیرا همه جنبه‌های با ثبات یک فرد (الگوهای تفکر، عواطف و رفتار) را در بر می‌گیرد.^۴ یکی از دیدگاه‌های مهم درباره شخصیت که در میان روان‌شناسان اعتبار مناسبی دارد، نظریه پنج عاملی شخصیت است که توسط مک کری^۵ و کاستا^۶ در اواخر دهه هشتاد میلادی ارائه شده و پنج عامل آن عبارت است از: روان رنجورخویی^۷، برون‌گرایی، باز بودن به تجربه^۸، توافق و وجدانی بودن.^۹ به عقیده استریفلر^{۱۰} و مک نالی^{۱۱} (۱۹۹۸م)^{۱۲} این نظریه دیدگاه جامع و فراگیری به شخصیت دارد و طبق آن، صفات شخصیت، تمایلات پایه‌ای هستند که زمینه زیستی دارند.^{۱۳}

نظریه پنج عاملی بر الگوی صفات شخصیت مبتنی است که به سبب هماهنگی با بسیاری از رویکردهای نظری و راه‌اندازی پژوهش‌های زیادی در خصوص شخصیت و استفاده نظری از آن برای تدوین آزمون‌های شخصیت، مورد توجه و اهمیت بیشتری قرار گرفته و روان‌شناسی صفت که نقطه اوج آن در دهه‌های ۱۹۷۰م بود، دوباره رونق زیادی یافته است.^{۱۴}

پژوهش‌ها نشان می‌دهند که شخصیت، رابطه دوسویه‌ای با دین‌داری دارد؛ یعنی دین‌داری و مؤلفه‌های آن از عناصر مؤثر بر شخصیت بوده و ویژگی‌های شخصیتی نیز بر دین‌داری تأثیر می‌گذارند.^{۱۵} و به طوری که پژوهش ترویت،^{۱۶} ایوانز^{۱۷} و میرز^{۱۸} (۱۹۹۲م)^{۱۹} نشان می‌دهد «۱۶ درصد از واریانس تغییرپذیری در دین، ناشی از وراثت است که نمی‌تواند

فقط مربوط به عادت‌های مذهبی باشد و باید تعدادی صفت وابسته به دین‌داری نیز وجود داشته باشد».

در واقع، پژوهش‌های متعددی (با رویکرد صفات شخصیت)، رابطه بین شخصیت و دین‌داری را تأیید می‌کند. برای مثال، در مدل سه‌عاملی آیزنک از شخصیت، دین‌داری عموماً با روان‌پریشی‌خویی پایین همبسته بوده است.^{۲۰} و از آنجا که سازگاری (توافق) و وجدانی بودن (خوشایندی و وظیفه‌شناسی) در مدل پنج‌عاملی می‌توانند نشان‌دهنده حد پایین بعد روان‌پریشی‌خویی (یعنی کنترل تکانه بالا) آیزنک باشند،^{۲۱} می‌توان نتیجه گرفت که دین‌داری رابطه مثبتی با توافق و وجدانی بودن دارد.

همچنین پژوهش فرانسیس و بورکه (۲۰۰۳م)^{۲۲} روی دانش‌آموزان دبیرستانی با استفاده از مدل شخصیت کتل نیز نشان می‌دهد که نگرش مثبت دربارهٔ مسیحیت، با نمره‌های بالا روی فاکتور G (خلق استوار - خلق نارس و وابسته) و فاکتور I (حساسیت هیجانی - زمختی رشد یافتگی) و عامل Q3 (مهار کردن اراده و پایداری خلق و خو و خود‌نظمی)، و نمره‌های پایین روی عامل E (سلطه‌پذیری) و عامل F (سرزندگی - دل‌مردگی) و عامل مرتبه دوم انعطاف‌پذیری مرتبط است. همگی اینها (به غیر از رابطه منفی با سرزندگی که می‌تواند به تفاوت فرهنگی مربوط باشد) نشان‌دهندهٔ رابطهٔ مثبت دین‌داری با فاکتورها و عوامل مثبت شخصیتی است.

به طور مثال، پژوهش تیلور و مک دونالد (۱۹۹۹م)^{۲۳} برای بررسی رابطه دین (تعریف شده برحسب وابستگی دینی، درگیری دینی و جهت‌گیری دینی) و مدل پنج‌عاملی شخصیت (سنجیده شده با پرسش‌نامه NEO) نیز نشان می‌دهد که توافق و وجدانی بودن به وسیله دین‌داری تأثیر پذیرفته، ولی برون‌گرایی با هیچ‌یک از انواع سنجش دینی همبستگی نداشته، به جز یک همبستگی وارون که با جهت‌گیری دینی بیرونی داشت.

در همین راستا پژوهش هنینگز گارد و آرنوی (۲۰۰۸م)^{۲۴} نیز تأییدکنندهٔ روابط نیرومند دین‌داری معنویت با شخصیت، در هر دو سطح یک متغیری و چند متغیری است، به طوری که در سطح یک متغیری همه متغیرهای دین‌داری و معنویت، به جز جهت‌گیری دینی بیرونی، روابط معناداری با پنج عامل، نشان می‌دهند، اما در سطوح چند متغیری، جهت‌گیری جست‌وجوی بالا، درونی و معنای معنوی پایین (مؤلفه‌های دین‌داری معنویت) با نیم‌رخ روان رنجورخویی و باز بودن بالا و برون‌گرایی، سازگاری و پیروی وجدان پایین

همبسته بودند. جهت‌گیری بیرونی بالا، جهت‌گیری جست‌وجو و درونی و معنای معنوی پایین نیز با نیم‌رخ روان رنجورخویی، سازگاری و بازی پایین مرتبط بودند.

همچنین پژوهش لوکن هاف و همکاران (۲۰۰۹م)^{۲۵} روی بیمارانی که مشکل شدید سلامتی داشته‌اند نیز نشان می‌دهد که وجدانی بودن با همه مقیاس‌های دین‌داری معنویت، و باز بودن به تجربه با همه مقیاس‌های معنویت و یکی از مقیاس‌های دین‌داری، رابطه مثبتی دارند. همچنین سازگاری نیز رابطه مثبتی با همه مقیاس‌های دین‌داری و فقط یکی از مقیاس‌های معنویت داشته و دو عامل روان رنجورخویی و برون‌گرایی نیز رابطه نسبتاً کمی با معنویت دین‌داری داشته‌اند. و در واقع، وجوه واقعی از معنویت و دین‌داری، حتی میانجی رابطه بازبودن به تجربه و سازگاری با سلامت روان می‌شدند.

در تکمیل این مطالعات، پژوهش آتتراینر و همکاران (۲۰۱۰م)^{۲۶} نیز نشان می‌دهد که شکل‌های متفاوت دین‌داری معنویت رابطه مثبتی با برون‌گرایی و باز بودن به تجربه داشته، و با روان رنجورخویی، رابطه منفی دارند. همچنین دین‌داری کلی نیز با باز بودن به تجربه بالا و وجدانی بودن رابطه دارد، به طوری که ممکن است دین‌داری معنویت، نماینده یک وجه مهم از شخصیت انسانی باشد. در این پژوهش، رابطه معنا‌داری بین سازگاری و دین‌داری معنویت یافت نشد.

پژوهش ملتفت، مزیدی و سعادت (۲۰۱۰م)^{۲۷} روی دانشجویان نیز نشان می‌دهد که وجدانی بودن و باز بودن به تجربه به طور مثبت، و روان رنجورخویی به طور منفی، با جهت‌گیری دینی درونی همبستگی دارند. همچنین وجدانی بودن نیز به طور منفی جهت‌گیری دینی بیرونی را پیش‌بینی می‌کند. جهانگیرزاده و قربانی (۱۳۸۸)^{۲۸} نیز در پژوهشی مشابه نشان داده‌اند که بخشی از واریانس جهت‌گیری دینی توسط عوامل شخصیت تبیین می‌شود و وظیفه‌شناسی و پایداری هیجانی با جهت‌گیری دینی درونی، و ناپایداری هیجانی با جهت‌گیری دینی بیرونی مرتبط است. اما برون‌گرایی و توافق و گشودگی به تجربه با جهت‌گیری دینی ارتباطی ندارد.

کشاوری، شاه نظری و کلاتتری (۱۳۸۸)^{۲۹} نیز در پژوهش خود نشان داده‌اند که رابطه مثبت و معنا‌داری بین توافق و وجدانی بودن و عمل به باورهای دینی وجود دارد. همچنین رابطه منفی معنا‌داری بین روان رنجورخویی و پذیرش (باز بودن به تجربه و انعطاف‌پذیری) و عمل به باورهای دینی وجود دارد، اما برون‌گرایی، رابطه‌ای با عمل به

باورهای دینی ندارد. همچنین توافق، وجدانی بودن و پذیرش، عمل به باورهای دینی را پیش‌بینی و تبیین می‌کنند.

فرا تحلیل سارگلو (۲۰۱۰م)^{۳۰} روی مطالعات دین و شخصیت در نمونه‌ها و کشورهای مختلف نیز نشان می‌دهد که همه ابعاد دینی (دین‌داری، معنویت و بنیادگرایی) به طور مثبت با توافق و وجدانی بودن همبستگی داشته و توافق و وجدانی بودن نیز به عنوان ویژگی‌های عمده شخصیت دین‌دار ظاهر می‌شوند که در میان ابعاد متفاوت دین‌داری، بافت (جنسیت، سن، گروه، کشور و...)، سنجش‌های شخصیت، مدل و سطح، همسان هستند و می‌توانند به عنوان عوامل تعیین‌کننده از تغییرپذیری فردی در دین‌داری در نظر گرفته شوند.

با وجود تحقیقات مختلف مبنی بر رابطه دین‌داری و ابعاد شخصیت، پژوهش‌های جروم و کریستنسن (۲۰۰۴م)^{۳۱} این نکته را در بر دارد که در نظر گرفتن رابطه خطی میان دین‌داری و شخصیت، تصویر ناقصی را نشان می‌دهد، چرا که افراد با سطوح مختلف دین‌داری، روابط متفاوتی را نشان می‌دهند، و همچنین متغیرهایی، از قبیل سن و جنس نیز در رابطه میان دین‌داری و شخصیت، میانجی می‌شوند. به طور مثال، پژوهش ایگن و همکاران (۲۰۰۴م)^{۳۲} نیز تأثیر متغیرهایی، از قبیل سن و جنس را در رابطه میان شخصیت و دین تأیید می‌کند.

با توجه به مبانی نظری بسیار قوی دین‌داری اسلامی (قرآن و احادیث) و انجام پژوهش‌های بسیار زیاد نظری و مروری در مورد دین و ابعاد وجودی انسان، انتظار می‌رفت که پژوهش‌های تجربی و همبستگی زیادی در مورد رابطه دین‌داری و ابعاد شخصیت افراد وجود داشته باشد، اما متأسفانه این نوع پژوهش‌ها خیلی کم است. و مهم‌تر اینکه همان تعداد کم نیز در جامعه دانشجویی اجرا شده است که به علت خاص بودن نمونه، قابل تعمیم به سایر اقشار جامعه نیستند. بنابراین، پژوهش‌هایی از قبیل پژوهش حاضر که می‌توانند روابط بین دین‌داری و ابعاد شخصیت یا در تقابل با آن، رابطه بین دین‌داری و تربیت را با روش‌های علمی مورد قبول همه جوامع نشان دهند، می‌توانند پیشینه علمی و تجربی قوی برای دفاع و تقویت مبانی نظری اسلامی فراهم کنند. مورد با اهمیت دیگر این است که انجام چنین پژوهش‌هایی و نتایج آنها می‌تواند محققان مسلمان

را تشویق کند که علاوه بر ساخت پرسش‌نامه‌های دین‌داری، پرسش‌نامه‌های شخصیت مبتنی بر مبانی نظری اسلامی را نیز ارائه کنند که باعث به دست آمدن نتایج قوی‌تری بشود. با وجود اینکه پیشینه پژوهش، رابطه میان دین‌داری و ابعاد شخصیت را تأیید می‌کند، اما با توجه به نتایج مختلف و حتی متناقض به نظر می‌رسد که نمونه مورد پژوهش و نوع سنجش دین و متغیرهای جمعیت‌شناختی در این روابط، مؤثر باشند، از این رو، با توجه به آنچه بیان شد، این پژوهش در پی آن است که فرضیه‌های: ۱. رابطه معناداری بین دین‌داری معلمان و ابعاد شخصیت آنها وجود دارد. ۲. رابطه معناداری بین دین‌داری معلمان مرد و ابعاد شخصیت آنها وجود دارد. و ۳. رابطه معناداری بین دین‌داری معلمان زن و ابعاد شخصیت آنها وجود دارد را همراه با میزان پیش‌بینی دین‌داری معلمان توسط ابعاد شخصیت بررسی کند.

روش

پژوهش حاضر از نوع توصیفی و به روش همبستگی است. جامعه آماری این پژوهش، تمام معلمان رسمی یا پیمانی شهرستان رودان در سال تحصیلی ۸۹-۹۰ هستند که طبق آمار ۹۲۰ نفر معلم در این شهرستان مشغول به کار بوده‌اند. نمونه آماری مورد نظر با توجه به جدول کوجی مارچی و با احتساب افت نمونه ۲۹۰ نفر در نظر گرفته شد که به روش نمونه‌گیری خوشه‌ای طبقه‌ای تصادفی (طبقات با توجه جنسیت و مقطع تدریس معلمان) انتخاب شده‌اند. بعد از کنار گذاشتن پرسش‌نامه‌های بی‌اعتبار و ناقص، در نهایت داده‌های ۲۷۴ نفر (۱۵۰ نفر مرد و ۱۲۴ نفر زن) به عنوان نمونه آماری این پژوهش، مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته است.

برای جمع‌آوری اطلاعات، محقق پرسش‌نامه‌ها را به مدارس انتخاب شده در نمونه‌گیری برده و با هماهنگی مدیر مدرسه و کسب اجازه از معلمان در اختیار آنها قرار داده و از آنان خواسته است که آنها را به دقت خوانده و تکمیل کنند. جهت حفظ حقوق شرکت‌کنندگان و جلوگیری از سوگیری احتمالی در پر کردن پرسش‌نامه‌ها برای معلمان توضیح داده شده که از اطلاعات جمع‌آوری شده فقط برای مقاصد پژوهشی استفاده شده و هیچ‌گونه اجباری برای شرکت در پژوهش وجود ندارد. پرسش‌نامه‌ها بدون نام بوده و به هر شکلی که خودشان تمایل داشته باشند (به صورت جمعی توسط مدیر مدرسه یا به صورت فردی) جمع‌آوری می‌شوند.

ابزار

الف) پرسش‌نامه ویژگی‌های جمعیت‌شناختی: اطلاعاتی در خصوص جنس، سن، میزان تحصیلات، مقطع تدریس، وضعیت تأهل، پایگاه اقتصادی - اجتماعی، محل زندگی و محل تولد معلمان را در بر داشته است.

ب) پرسش‌نامه دین‌داری خدایاری فرد و همکاران: این آزمون یک مقیاس استاندارد شده برای سنجش دین‌داری جامعه ایران به عنوان جامعه‌ای دین‌دار و مذهبی است که بر اساس تعالیم اسلام ساخته شده است. این پرسش‌نامه از دو پرسش‌نامه شماره ۱ و ۲ خدایاری فرد و همکاران استخراج شده و متشکل از ۹۷ عبارت سنجش دین‌داری در سه مؤلفه باور دینی، عواطف دینی و التزام و عمل به وظایف دینی و پنج عبارت مربوط به وانمود اجتماعی و در مجموع ۱۰۲ سؤال است. مقیاس اندازه‌گیری و پاسخ‌گویی به هر یک از عبارات طیف لیکرت شش درجه‌ای است که برای سؤال‌های توافقی از زیاد موافقم تا زیاد مخالفم و برای سؤال‌های درجه‌بندی از همیشه تا هرگز است. نمره هر مؤلفه از جمع نمره‌های عبارات‌های مربوط به آن، و نمره دین‌داری کلی از جمع سه مؤلفه با هم به دست می‌آید. لازم به یادآوری است که نمره عبارات‌های وانمود اجتماعی در جمع نمره‌های دین‌داری کلی و مؤلفه‌های آن، تأثیری نداشته و فقط افرادی که از این مقیاس نمره ۳۰ دریافت کرده‌اند به علت بی‌اعتباری نمره‌ها از فهرست اعضای نمونه حذف شده‌اند.^{۳۳}

روایی صوری این پرسش‌نامه از طریق انتخاب سؤال‌های مورد توافق ۸۰ درصد اعضای متخصص طرح و روایی سازه‌ای آن از روش تحلیل عاملی با انتخاب سؤال‌هایی با بار عاملی بیش از ۰/۴۰ کنترل شده و روایی ملاکی آن نیز با استفاده از پرسش‌نامه آذربایجانی (۱۳۸۰) انجام گرفته که با آن همبستگی مثبت و معناداری نشان می‌دهد. ضرایب الفای کرونباخ کلی پرسش‌نامه شماره ۱ و شماره ۲ (منبع ساخت این پرسش‌نامه) بعد از اجرا روی ۴۴۰۳ نفر در سطح کشور به ترتیب، ۰/۹۷ و ۰/۹۶ گزارش شده است. اجرای نهایی این پرسش‌نامه در جمعیت ۱۵۳۸۶ در سطح کشور نیز روایی سازه‌ای و ملاکی، و پایایی بازآزمایی آن را تأیید کرده است.^{۳۴} در این پژوهش نیز پایایی مقیاس دین‌داری کلی به روش هم‌سانی درونی (ضریب الفای کرونباخ) ۰/۹۳ به دست آمده که نشان دهنده پایایی خیلی خوب این پرسش‌نامه است.

ج) پرسش نامه شخصیتی NEO-FFI: این پرسش نامه نوع شصت جمله‌ای آزمون NEO است که در سال ۱۹۸۵م توسط مک کری و کاستا ارائه شده و در سال ۱۹۹۳م مورد تجدید نظر قرار گرفته با نام NEO-PI-R ارائه شده است که پنج عامل اصلی و شش ویژگی هر عامل را می‌سنجد. در این فرم، شرکت کنندگان در هر عبارت نمره‌ای از ۰-۴ را دریافت می‌کنند و هر دوازده سؤال یکی از عوامل مقیاس را در بر می‌گیرد. در پایان آزمون یا پاسخ‌نامه آن، سه عبارت مربوط به پاسخ‌گویی به همه سؤال‌ها و پاسخ‌گویی صادقانه و درج پاسخ در محل صحیح قرار داده شده است که اگر پاسخ آنها منفی باشد نباید پرسش‌نامه را نمره‌گذاری کرد.^{۳۵}

با اینکه اعتبار این فرم به اندازه آزمون اصلی نیست (بیشتر برای اهداف پژوهشی مناسب است)، ولی ابعاد آن، همبستگی خوبی (از ۰/۷۵ برای وجدانی بودن تا ۰/۸۹ برای روان رنجورخویی) با ابعاد آزمون اصلی نشان داده‌اند^{۳۶} و زیرمقیاس‌های آن نیز همسانی درونی خوبی را نشان داده‌اند، به طوری که مک کری و کاستا در سال ۱۹۹۲م ضرایب الفای کرونباخ ۰/۶۸ برای موافق بودن تا ۰/۸۶ برای روان رنجورخویی را برای آن گزارش کرده‌اند.^{۳۷}

این آزمون در ایران در سال‌های ۱۳۷۸ و ۱۳۸۲ توسط حق‌شناس اجرا و هنجاریابی شده است که ضرایب الفای کرونباخ آن در مطالعه نمونه ۵۱۲ نفری، به ترتیب برای روان رنجورخویی، برون‌گرایی، باز بودن به تجربه، توافق و وجدانی بودن ۰/۸۰، ۰/۶۰، ۰/۵۱، ۰/۵۴ و ۰/۶۷ گزارش شده است.^{۳۸} البته در هنجاریابی گروسی‌فرشی در سال ۱۳۷۷ روی دانشجویان نیز اعتبار آن از طریق آزمون - آزمون مجدد به ترتیب برای عوامل روان رنجورخویی ۰/۸۳، برون‌گرایی ۰/۷۵، باز بودن به تجربه ۰/۸۰، توافق ۰/۷۹ و وجدانی بودن ۰/۷۹ گزارش شده است.^{۳۹} همچنین پژوهش بردبار، کاظمی و رنجبران (۱۳۸۹)^{۴۰} نیز ضرایب الفای کرونباخ ۰/۸۱، ۰/۷۶، ۰/۷۵، ۰/۷۹ و ۰/۸۳ را به ترتیب برای روان رنجورخویی، برون‌گرایی، پذیرا بودن برای تجربه، توافق پذیری و وجدانی بودن در یک نمونه از معلمان ابتدایی گزارش کرده است.

در پژوهش حاضر نیز ضرایب الفای کرونباخ ۰/۷۵ برای روان رنجورخویی و ۰/۶۲ برای برون‌گرایی و ۰/۵۰ برای باز بودن به تجربه و ۰/۶۰ برای توافق و ۰/۸۴ برای وجدانی بودن به دست آمده است که تقریباً مشابه ضرایب الفای پژوهش حق‌شناس در سال ۱۳۸۲ است.

یافته‌ها

وضعیت جمعیت‌شناختی نمونه آماری نشان می‌دهد که از ۲۷۴ معلم مورد پژوهش، تعداد ۱۵۰ نفر (۵۴/۷ درصد) مرد و تعداد ۱۲۴ نفر (۴۵/۳ درصد) زن هستند که ۲۲۲ نفر (۸۱ درصد) آنها در شهر و ۵۲ نفر (۱۹ درصد) آنها در روستا زندگی می‌کنند. تعداد ۲۳۱ نفر (۸۴/۳ درصد) متأهل و تعداد ۳۸ نفر (۱۳/۹ درصد) مجرد، ۱ نفر (۰/۴ درصد) مطلقه و ۴ نفر آنها (۱/۵ درصد) بیوه هستند. تحصیلات ۱۴ نفر (۵/۱ درصد) دیپلم، ۱۱۹ نفر (۴۳/۴ درصد) کاردانی، ۱۳۷ نفر (۵۰ درصد) کارشناسی، ۳ نفر (۱/۱ درصد) کارشناسی ارشد و ۱ نفر (۰/۴ درصد) حوزوی است. همچنین ۷۰ نفر مرد و ۵۵ نفر زن (۴۵/۶ درصد) در مقطع ابتدایی، ۴۸ نفر مرد و ۳۸ نفر زن (۳۱/۴ درصد) در مقطع راهنمایی و ۳۳ نفر مرد و ۳۰ نفر زن (۲۳ درصد) در مقطع دبیرستان تدریس می‌کنند. و میانگین سن کل نمونه نیز ۳۴/۴۱ سال با انحراف معیار ۶/۲۵ است.

همچنین آمار توصیفی متغیرهای پژوهش نشان می‌دهد که به طور متوسط امتیاز دین‌داری، روان رنجورخویی، برون‌گرایی، باز بودن به تجربه، توافق و وجدانی بودن معلمان به ترتیب ۸۸/۷۵ (مردان ۸۸/۵۳ و زنان ۸۸/۶۳)، ۴۱/۴۴ (مردان ۳۸/۵۳ و زنان ۴۴/۹۶)، ۶۳/۱۸ (مردان ۶۵/۱۴ و زنان ۶۰/۸۲)، ۴۹/۸ (مردان ۵۰ و زنان ۴۹/۵۶)، ۶۶/۶۷ (مردان ۶۷/۵۸ و ۶۵/۵۶)، ۷۳/۴۵ (مردان ۷۴/۳۶ و ۷۲/۳۵) از ۱۰۰ است که نشان می‌دهد، دین‌داری و روان رنجورخویی معلمان زن از معلمان مرد بیشتر، اما برون‌گرایی، باز بودن به تجربه، توافق و وجدانی بودن آنها کمتر است.

نتایج حاصل از ضریب همبستگی پیرسون در کل معلمان نیز نشان می‌دهد که دین‌داری با روان رنجورخویی در سطح ۰/۰۵ و با برون‌گرایی، توافق و وجدانی بودن در سطح ۰/۰۱ رابطه معناداری دارد به طوریکه میان دین‌داری با روان رنجورخویی همبستگی منفی ($r = -0.149$)، و با برون‌گرایی همبستگی مثبت ($r = 0.316$) و با توافق همبستگی مثبت ($r = 0.317$)، و با وجدانی بودن همبستگی مثبت ($r = 0.349$) به دست آمده است. بنابراین، کاهش روان رنجورخویی و افزایش توافق و وجدانی بودن معلمان با افزایش دین‌داری آنها ارتباط دارد.

نتایج حاصل از ضریب همبستگی پیرسون در معلمان مرد نیز نشان دهنده رابطه معنادار دین‌داری با روان‌رنجورخویی و برون‌گرایی، توافق و وجدانی بودن معلمان در سطح ۰/۰۱ است، به طوریکه میان دین‌داری با روان‌رنجورخویی، همبستگی منفی ($r = -0.245$)، و با برون‌گرایی، همبستگی مثبت ($r = 0.417$) و با توافق، همبستگی مثبت ($r = 0.402$)، و با وجدانی بودن همبستگی مثبت ($r = 0.405$) به دست آمده که رابطه مثبت دین‌داری و برون‌گرایی، توافق و وجدانی بودن، و رابطه منفی دین‌داری و روان‌رنجورخویی را نشان می‌دهد.

نتایج حاصل از ضریب همبستگی پیرسون در معلمان زن نیز نشان دهنده رابطه معنادار دین‌داری با وجدانی بودن در سطح ۰/۰۱ و رابطه میان دین‌داری و برون‌گرایی و توافق معلمان در سطح ۰/۰۵ است، به طوری که بین دین‌داری با برون‌گرایی همبستگی مثبت ($r = 0.181$) و بین دین‌داری با توافق همبستگی مثبت ($r = 0.190$)، و بین دین‌داری با وجدانی بودن همبستگی مثبت ($r = 0.266$) به دست آمد که رابطه مثبت دین‌داری و برون‌گرایی، توافق و وجدانی بودن را در معلمان زن نشان می‌دهد.

تحلیل رگرسیون گام به گام نمره‌های دین‌داری معلمان از طریق ابعاد شخصیت آنها، برای بررسی دقیق‌تر روابط و تعیین نقش پیش‌بینی کننده ابعاد شخصیت بر دین‌داری (جدول ۱) نیز نشان می‌دهد که مقدار آماره F محاسبه شده برای مدل رگرسیونی در گام چهارم ($F = 14/4$) در سطح $\alpha = 0/01$ معنادار است. بنابراین، با اطمینان ۹۹٪ می‌توان دین‌داری معلمان را با استفاده از ابعاد شخصیت آنها پیش‌بینی کرد. همچنین با توجه به جدول ۲، در گام اول عامل وجدانی بودن که بیشترین همبستگی جزئی معنادار را با دین‌داری داراست، وارد مدل شده که ۱۱/۸ درصد از تغییرات دین‌داری را پیش‌بینی می‌کند. در گام دوم، با وارد شدن عامل توافق، این پیش‌بینی به ۱۴/۱ درصد افزایش یافته است. در گام سوم نیز ورود عامل برون‌گرایی، پیش‌بینی را بهبود بخشیده و به ۱۵/۳ درصد رسانده است. و در پایان در گام چهارم نیز با ورود عامل روان‌رنجورخویی به مدل، پیش‌بینی به ۱۶/۴ درصد رسیده است. بنابراین، همان‌طور که در این گام مشخص است ۱۶/۴٪ از پیش‌بینی دین‌داری معلمان با استفاده از چهار بعد شخصیت آنها (وجدانی بودن، توافق، برون‌گرایی و روان‌رنجورخویی) تبیین می‌شود. همچنین برای ضریب استاندارد نیز نشان می‌دهد که وجدانی بودن و توافق و برون‌گرایی، دین‌داری را به صورت مثبت، و روان‌رنجورخویی دین‌داری را به صورت منفی تبیین می‌کنند.

جدول ۱: تحلیل واریانس نمره‌های دین‌داری از طریق ابعاد شخصیت معلمان

گام	منبع تغییر	مجموع مجزورات	درجه آزادی	میانگین مجزورات	مقدار آماره F	سطح معناداری
۱	رگرسیون	۸۹۵/۷	۱	۸۹۵/۷	**۳۷/۶	۰/۰۰۰
	باقیمانده	۶۴۷۶/۲	۲۷۲	۲۳/۸		
	کل	۷۳۷۱/۹	۲۷۳			
۲	رگرسیون	۱۰۸۷/۲	۲	۵۴۳/۶	**۲۳/۴	۰/۰۰۰
	باقیمانده	۶۲۸۴/۷	۲۷۱	۲۳/۲		
	کل	۷۳۷۱/۹	۲۷۳			
۳	رگرسیون	۱۱۹۴/۷	۳	۳۹۸/۲	**۱۷/۴	۰/۰۰۰
	باقیمانده	۶۱۷۷/۲	۲۷۰	۲۲/۹		
	کل	۷۳۷۱/۹	۲۷۳			
۴	رگرسیون	۱۲۹۹	۴	۳۲۴/۸	**۱۴/۴	۰/۰۰۰
	باقیمانده	۶۰۷۲/۹	۲۶۹	۲۲/۶		
	کل	۷۳۷۱/۹	۲۷۳			

**P<۰/۰۱

جدول ۲: ضرایب رگرسیون در مدل میان دین‌داری با ابعاد شخصیت معلمان

گام	متغیر پیش‌بین	خطای انحراف استاندارد	ضریب استاندارد	سطح معناداری	همبستگی جزئی	ضریب تعیین تعدیل شده
۱	وجدانی بودن	۰/۰۲۲	۰/۳۴۹	۰/۰۰۰	۰/۳۴۹	۰/۱۱۸
	وجدانی بودن	۰/۰۲۵	۰/۲۵۲	۰/۰۰۰	۰/۲۲۸	۰/۱۴۱
۲	توافق	۰/۰۳۷	۰/۱۸۸	۰/۰۰۴	۰/۱۷۲	۰/۱۴۱
	وجدانی بودن	۰/۰۲۷	۰/۱۹۱	۰/۰۰۸	۰/۱۶۲	۰/۱۵۳
۳	توافق	۰/۰۳۸	۰/۱۵۶	۰/۰۲۰	۰/۱۴۱	۰/۱۵۳
	برون‌گرایی	۰/۰۳۳	۰/۱۴۶	۰/۰۳۱	۰/۱۳۱	۰/۱۵۳
۴	وجدانی بودن	۰/۰۲۷	۰/۱۹۳	۰/۰۰۷	۰/۱۶۵	۰/۱۶۴
	توافق	۰/۰۳۷	۰/۱۵	۰/۰۲۵	۰/۱۳۶	۰/۱۶۴
	برون‌گرایی	۰/۰۳۳	۰/۱۶۴	۰/۰۱۶	۰/۱۴۶	۰/۱۶۴
	روان رنج‌ر خوبی	۰/۰۳۵	-۰/۱۲	۰/۰۳۳	-۰/۱۳	۰/۱۶۴

تحلیل رگرسیون گام به گام نمره‌های دین‌داری معلمان با استفاده از ابعاد شخصیت آنها به تفکیک جنسیت، برای مردان (جدول ۳) نیز نشان می‌دهد که آماره F محاسبه شده برای مدل رگرسیونی ($F=21/9$) در سطح $\alpha=0/01$ معنادار است. بنابراین، با اطمینان ۹۹٪ می‌توان دین‌داری معلمان مرد را با استفاده از دو عامل برون‌گرایی و توافق آنها پیش‌بینی کرد. همچنین با توجه به جدول ۴، در گام اول، عامل برون‌گرایی که بیشترین ضریب همبستگی جزئی معنادار را با دین‌داری دارد، وارد مدل شده و ۱۶/۸ درصد از تغییرات دین‌داری را پیش‌بینی می‌کند، و در گام دوم با ورود توافق به مدل این پیش‌بینی به ۲۱/۹

درصد افزایش پیدا می‌کند. بقیه عوامل به علت نداشتن همبستگی جزئی معنادار با دین‌داری وارد مدل نشده‌اند.

جدول ۳: تحلیل واریانس نمره‌های دین‌داری معلمان مرد از طریق ابعاد شخصیت

گام	منبع تغییر	مجموع مجذورات	درجه آزادی	میانگین مجذورات	مقدار آماره F	سطح معناداری
۱	رگرسیون	۸۷۵/۶۷	۱	۸۷۵/۶۷	۳۱/۱*	۰/۰۰۰
	باقیمانده	۴۱۶۶/۹۱	۱۴۸	۲۸/۱۵		
	کل	۵۰۴۲/۵۸	۱۴۹			
۲	رگرسیون	۱۱۵۸/۸۱	۲	۵۷۹/۴۱	۲۱/۹*	۰/۰۰۰
	باقیمانده	۳۸۸۳/۷۷	۱۴۷	۲۶/۴۲		
	کل	۵۰۴۲/۵۸	۱۴۹			

**P<۰/۰۱

جدول ۴: ضرایب رگرسیون در مدل میان دین‌داری با ابعاد شخصیت معلمان مرد

گام	متغیر	خطای انحراف استاندارد	ضریب استاندارد	سطح معناداری	همبستگی جزئی	ضریب تعیین تعدیل شده
۱	برون‌گرایی	۰/۰۴۱	۰/۴۱۷	۰/۰۰۰	۰/۴۱۷	۰/۱۶۸
	توافق	۰/۰۵۱	۰/۲۶۷	۰/۰۰۱	۰/۲۳۷	۰/۲۱۹

نتایج حاصل از تحلیل رگرسیون گام به گام نمره‌های دین‌داری معلمان زن (جدول ۵) نیز نشان می‌دهد که، آماره F محاسبه شده برای مدل رگرسیونی ($F=21/9$) در سطح $\alpha=0/01$ معنادار است. بنابراین، با اطمینان ۹۹٪ می‌توان دین‌داری معلمان زن را با استفاده از وجدانی بودن آنها پیش‌بینی کرد. و با توجه به جدول ۶، عامل وجدانی بودن به علت نداشتن همبستگی جزئی معنادار با دین‌داری وارد مدل شده (بقیه عوامل به علت نداشتن همبستگی جزئی معنادار وارد مدل نشده‌اند) و ۶/۳ درصد از دین‌داری معلمان زن را پیش‌بینی می‌کند.

جدول ۵: تحلیل واریانس نمره‌های دین‌داری معلمان زن از طریق ابعاد شخصیت

گام	منبع تغییر	مجموع مجذورات	درجه آزادی	میانگین مجذورات	مقدار آماره F	سطح معناداری
۱	رگرسیون	۱۶۴/۵۷	۱	۱۶۴/۵۷	۹/۳*	۰/۰۰۳
	باقیمانده	۲۱۶۴/۰۸	۱۲۲	۱۷/۷۴		
	کل	۲۳۲۸/۶۴	۱۲۳			

**P<۰/۰۱

جدول ۶: ضرایب رگرسیون در مدل میان دین‌داری با ابعاد شخصیت معلمان زن

گام	متغیر	خطای انحراف استاندارد	ضریب استاندارد	سطح معناداری	همبستگی جزئی	ضریب تعیین تعدیل شده
۱	وجدانی بودن	۰/۰۲۹	۰/۲۶۶	۰/۰۰۳	۰/۲۶۶	۰/۰۶۳

یافته‌های جانبی این پژوهش نیز نشان می‌دهد که سن در روابط میان دین‌داری و ابعاد شخصیت معلمان نقشی ندارد و نمی‌تواند دین‌داری آنها را پیش‌بینی و تبیین کند.

بحث و نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر نشان می‌دهد که رابطه مثبتی بین ویژگی‌های شخصیتی برون‌گرایی، توافق و وجدانی بودن با دین‌داری معلمان وجود دارد و به طور مثبت دین‌داری را پیش‌بینی و تبیین می‌کنند. همچنین ویژگی شخصیتی روان رنجورخویی با دین‌داری رابطه‌ای منفی دارد و به طور منفی دین‌داری را پیش‌بینی می‌کند. و در مجموع این چهار عامل با هم ۱۶/۱۴ درصد از واریانس دین‌داری معلمان را پیش‌بینی و تبیین می‌کنند.

در تبیین این روابط می‌توان گفت که برون‌گرایی با در برگیری ویژگی‌هایی، از قبیل: فعال و پر انرژی بودن، اجتماعی و اهل معاشرت بودن، شاد و خوش‌بین و مهربان بودن،^{۴۱} با یکی از مهم‌ترین ویژگی‌های شخص دین‌دار از نظر اسلام، یعنی ایجاد روابط عاطفی با دیگران، از قبیل رابطه با مؤمنان،^{۴۲} والدین،^{۴۳} معلمان،^{۴۴} اهل کتاب^{۴۵} و افراد بشر^{۴۶} مطابقت دارد. بنابراین، اشخاصی که این ویژگی‌ها را دارند ممکن است به علت داشتن آمادگی‌های زیستی، تمایل بیشتری به ایجاد روابط فردی و اجتماعی مورد نظر دین اسلام داشته و به تبع آن در این خرده‌مقیاس‌های دین‌داری، نمره‌های بالاتری به دست بیاورند. رابطه مثبت میان دین‌داری معنویت و برون‌گرایی با پژوهش آنتراینر و همکاران (۲۰۱۰م)،^{۴۷} و بخش‌هایی از پژوهش هنینگرگارد و آرنوی (۲۰۰۸م)^{۴۸} و تا حدی پژوهش لوکن هاف و همکاران (۲۰۰۹م)،^{۴۹} هم‌سو می‌باشد، اما با پژوهش‌های تیلور و مک دونالد (۱۹۹۹)؛^{۵۰} ملتفت، مزبیدی و سعادت (۲۰۱۰م)^{۵۱}؛ کشاورز، شاه‌نظری و کلانتری (۱۳۸۸)^{۵۲} و جهانگیرزاده و قربانی (۱۳۸۸)،^{۵۳} مطابقت ندارد که ممکن است مربوط به نوع سنجش دین‌داری یا حتی نمونه خاصی باشد.

توافق (سازگاری) نیز با در برگیری ویژگی‌هایی، از قبیل خوش‌قلبی، خوش‌خلقی، گذشت، بخشش، دلسوزی، همدلی و ادب و تواضع،^{۵۴} با ویژگی‌های سخاوتمندی^{۵۵}، احسان (نیکوکاری و نیک گفتن و بخشش)،^{۵۶} مدارا (ملاطفت و به نرمی رفتارکردن)،^{۵۷} حسن خلق،^{۵۸} تعاون،^{۵۹} عفو و گذشت^{۶۰} و همدلی (عیادت مریض، حمایت مصیبت‌زده، رسیدگی به خویشان و همسایگان)^{۶۱} افراد دین‌دار تا حد بسیار زیادی هم‌سو می‌باشد و بنابراین، مشابه افراد برون‌گرا، این افراد نیز به آسانی می‌توانند پذیرای تعالیم فراوان اسلام در این زمینه باشند و در نتیجه، نمره‌های دین‌داری بالایی در این خرده‌مقیاس‌ها به دست بیاورند. رابطه مثبت توافق و دین‌داری را بیشتر پژوهش‌ها، از جمله وایلد و

جوزف (۱۹۹۷م)^{۳۲}؛ مالت بای (۱۹۹۹م)^{۳۳}؛ تیلور و مک دونالد (۱۹۹۹م)^{۳۴}؛ جروم و کریستنسن (۲۰۰۴م)^{۳۵}؛ هیلز و همکاران (۲۰۰۴م)^{۳۶}؛ ایگن و همکاران (۲۰۰۴م)^{۳۷}؛ هنینگزگارد و آرنموی (۲۰۰۸)^{۳۸}؛ لوکن هاف و همکاران (۲۰۰۹م)^{۳۹}؛ کشاورز، شاه‌نظری و کلاتنری (۱۳۸۸)^{۴۰} و سارگلو (۲۰۱۰م)^{۴۱} تأیید می‌کنند. البته تعدادی از پژوهش‌ها مثل آنتراینر و همکاران (۲۰۱۰م)^{۴۲}؛ ملتفت، مزیدی و سعادت (۲۰۱۰)^{۴۳} و جهانگیرزاده و قربانی (۱۳۸۸)^{۴۴} آن را رد می‌کنند.

وجدانی بودن با در برگیری ویژگی‌هایی، از قبیل نظم، آراستگی، تمیزی، کفایت، پایبندی به اصول اخلاقی، تفکر دقیق، تأمل در کار و احساس مسئولیت^{۴۵} با زیر مؤلفه‌های دین‌داری، مثل، پرورش نیروی عقلانی،^{۴۶} حفظ عزت نفس،^{۴۷} تقویت اراده^{۴۸} و عدم اصرار بر گناه،^{۴۹} خودسازی و تزکیه نفس،^{۵۰} پرهیز از لغو،^{۵۱} صبر،^{۵۲} حلم،^{۵۳} وفای به عهد،^{۵۴} اطاعت از قانون (قوانین خدا و پیامبر ﷺ و اولی الامر)^{۵۵} و رعایت بهداشت جسمانی و روانی^{۵۶} مطابقت داشته و یکی از مؤلفه‌های شخصیت است که مشابهت‌های زیادی با شخصیت دین‌دار دارد. بنابراین، شخص بالا در این ویژگی شخصیتی، به علت تمایل ذاتی به انجام بعضی از کارها به راحتی فرامین اسلام در این موارد را پذیرا می‌شود و در نتیجه نمره‌های دین‌داری بالاتری کسب می‌کند. تقریباً تمام پژوهش‌های انجام شده در این حوزه، رابطه مثبت وجدانی بودن و دین‌داری را تأیید می‌کنند.

به طور کلی می‌توان گفت که افراد بالا در این سه ویژگی مثبت شخصیتی (برون‌گرایی، توافق و وجدانی بودن) تعارضی در پذیرش آموزه‌های دینی منطبق با این ویژگی‌های شخصیتی پیدا نمی‌کنند و به علت زمینه‌های مساعد شخصیتی، با اشتیاق به آنها عمل کرده و احتمالاً این ابعاد شخصیت از این طریق می‌توانند با دین‌داری رابطه مثبتی پیدا نموده و آن را به طور مثبت تبیین و پیش‌بینی نمایند.

اما روان رنجورخویی با در برگیری ویژگی‌هایی، از قبیل نگرانی و دلشوره، اضطراب، ناامنی، غمگینی، بدخلقی، عصبی بودن و تحریک‌پذیری با آموزه‌های دینی، از قبیل عواطف مثبت، توکل، سپاس و شکرگزاری، رعایت بهداشت روانی، صبر، احسان، مدارا، خوش‌خلقی و... در تضاد است و بنابراین، شخص روان رنجورخو احتمال دارد که بعضی از این تعالیم را انجام نداده، یا اینکه به سختی و به صورت حداقل انجام داده و در نتیجه نمره‌های کمتری در این خرده‌مقیاس‌های دین‌داری کسب کرده و در نتیجه روان

رنجورخویی، دین‌داری را به صورت منفی تبیین و پیش‌بینی کند. رابطه منفی روان‌رنجورخویی و دین‌داری را پژوهش‌های زیادی، از قبیل هنینگزگارد و آرنوی (۲۰۰۸م)^{۸۷}؛ لوکن هاف و همکاران (۲۰۰۹م)^{۸۸}؛ آنتراینر و همکاران (۲۰۱۰م)^{۸۹}؛ ملتفت، مزیدی و سعادت (۲۰۱۰م)^{۹۰}؛ جهانگیرزاده و قربانی (۱۳۸۸)^{۹۱} و کشاورز، شاه‌نظری و کلاتری (۱۳۸۸)^{۹۲} گزارش داده‌اند.

یافته‌های پژوهش حاضر در خصوص رابطه ابعاد شخصیت و دین‌داری معلمان به تفکیک جنسیت نیز نشان می‌دهد که در مورد رابطه ابعاد شخصیت و دین‌داری معلمان مرد با اینکه همان روابط همبستگی به دست آمده در مورد کل معلمان تکرار می‌شود، ولی ضرایب همبستگی به میزان قابل توجهی بالاتر است. و همچنین اینکه فقط دو عامل برون‌گرایی و توافق، ۲۱/۹٪ تغییرات دین‌داری مردان را تبیین و پیش‌بینی کرده‌اند. اما در مورد معلمان زن روابط همبستگی متفاوتی به دست آمد؛ به طوری که دین‌داری رابطه معناداری با روان‌رنجورخویی نداشته و ضرایب همبستگی در مورد رابطه برون‌گرایی، توافق و وجدانی بودن با دین‌داری نیز به طور قابل توجهی پایین‌تر از مردان است. و فقط عامل وجدانی بودن، آن هم به میزان ۶/۳٪ دین‌داری زنان را تبیین و پیش‌بینی می‌کند. به دست آمدن نتایج متفاوت و میانجی شدن و تأثیر متغیر جنسیت در رابطه میان دین و شخصیت، توسط پژوهش‌های جروم و کریستنسن (۲۰۰۴م)^{۹۳} و ایگن و همکاران (۲۰۰۴م)^{۹۴} تأیید شده است.

بیشتر بودن روان‌رنجورخویی معلمان زن در مقایسه با مردان، حکایت از این دارد که زنان با هر سطحی از دین‌داری به طور متوسط روان‌رنجورخویی بالاتری در مقایسه با مردان دارند و این می‌تواند عدم رابطه معنادار روان‌رنجورخویی و دین‌داری را در معلمان زن توجیه کند.

در مورد پایین‌تر بودن ضرایب همبستگی میان برون‌گرایی، توافق و وجدانی بودن با دین‌داری معلمان زن در مقایسه با معلمان مرد می‌توان این تبیین را ارائه کرد که به علت فرهنگ منطقه مورد مطالعه (تفاوت در چگونگی، تربیت دینی دختران و پسران) نه تنها فشارهای محیطی بیشتری برای دین‌دار کردن دختران وجود دارد، بلکه انتظارات بیشتری نیز از آنان در خصوص پذیرش و رعایت تعالیم دینی نیز وجود دارد و در نتیجه، زنان فارغ از هر ویژگی شخصیتی که دارند به علت عرف جامعه، همنوایی با اکثریت یا الگوبرداری از

جامعه، دین‌داری بالایی دارند. اما با توجه به اینکه فشارهای محیطی برای رعایت تعالیم دینی بر پسران کمتر است و در این مورد نیز از آنها انتظارات کمتری وجود دارد، آمادگی‌های زیستی (ویژگی‌های شخصیتی) ممکن است پذیرش و رعایت تعالیم دینی را تسهیل بخشد و در نتیجه با دین‌داری مردان روابط قوی‌تری را نشان دهد.

یافته جانبی این پژوهش در مورد عدم رابطه و تأثیر سن در رابطه دین و ابعاد شخصیت معلمان که مغایر با پژوهش‌های جروم و کریستنسن (۲۰۰۴م) و ایگن و همکاران (۲۰۰۴) است، ممکن است به سبب خاص بودن نمونه مورد پژوهش باشد، چرا که معمولاً با توجه به انتظارات جامعه از معلمان، حتی جوان‌ترین آنها پختگی مناسبی دارند یا به نوعی بزرگ‌تر از سن خود رفتار می‌کنند، و بدیهی است که این موضوع، تفاوت خصوصیات افراد را از نظر سنی کاهش می‌دهد.

با وجود روابط یافت شده در مورد رابطه دین‌داری و ابعاد شخصیت در این پژوهش، به نظر می‌رسد که در بهترین حالت (برای مردان) فقط ۲۱/۹ درصد از تغییرپذیری دین توسط ابعاد شخصیت تبیین می‌شود و باقی مانده دین‌داری توسط عوامل دیگری غیر از شخصیت تبیین می‌شود. از این موضوع می‌توان نتیجه گرفت که با اینکه نمی‌توان منکر تأثیر آمادگی‌های شخصیتی در دین‌داری افراد شد، اما ظاهراً به نظر می‌رسد که نقش عوامل محیطی و تربیتی (یا حتی به نوعی نقش اختیار و انتخاب انسان) خیلی پررنگ‌تر است و بنابراین، توجه خاصی را می‌طلباند.

یکی از محدودیت‌های این پژوهش مربوط به نوع ابزارهای این پژوهش است که به علت خودگزارش دهی بودن آنها (با وجود کنترل)، احتمال دارد داده‌ها کاملاً مطابق واقعیت نباشند. بنابراین، به محققان آینده، پیشنهاد می‌شود که تا آنجا که امکان دارد در تحقیقات خود علاوه بر این ابزارها از روش‌های دیگری، مثل مصاحبه و ارزیابی هم‌سالان نیز استفاده کنند. همچنین پیشنهاد می‌شود که برای روشن‌تر شدن همه عوامل مؤثر بر دین‌داری و مقایسه میزان روابط متغیرهای دیگر با آن، همراه با ابعاد شخصیت، رابطه متغیرهای محیطی و تربیتی، مانند دین‌داری والدین و دوستان و... نیز بررسی شود.

پی‌نوشت‌ها

۱. محمد خدایاری فرد و همکاران، «آماده سازی مقیاس دین‌داری و ارزیابی سطوح دین‌داری اقلشار مختلف جامعه ایران (مراکز استان‌ها)»، گزارش، ص ۱۷.
۲. محمدرضا کیومرثی، «رابطه جهت‌گیری مذهبی با عوامل شخصیت»، معرفت، ش ۷۵، ص ۵۹.
۳. محمد خدایاری فرد و همکاران، همان، ص ۱۲۶.
۴. لورنس ای، پروین و الیور بی، جان، *شخصیت نظریه و پژوهش*، ترجمه محمدجعفر جوادی و پروین کدیور، ص ۳.
5. MC Crae
6. Costa
7. neuroticism
8. openness to experience
۹. حسن حق‌شناس، روانشناسی شخصیت، شیراز، دانشگاه علوم پزشکی و خدمات بهداشتی درمانی، ۱۳۸۸، ص ۸
10. Streyffeler
11. Mc Nally
۱۲. مهناز مغانلو و مریم وفایی و مهرناز شهرآرای، «رابطه عوامل مدل پنج‌عاملی شخصیت و سبک‌های هویت»، پژوهش‌های روان‌شناختی، ش ۱ و ۲، ص ۸۱.
13. Locknhoff, C. E. , Ironson, G. , O'cleirigh, C. & Costa, P. T. , " Five-factor model personality traits, spirituality/Religiousness, and mental health among people living with HIV", *Journal of Personality*, 5,2009, 1411-1436
۱۴. سیدمحمدرضا موسوی نسب، «ثبات و تغییر شخصیت»، معرفت، ش ۱۱۲، ص ۹۵.
۱۵. امیر کشاورز، و دیگران، «رابطه بین ویژگی‌های شخصیتی با عمل به باروهای دینی در دانشجویان»، *مطالعات اسلام و روان‌شناسی*، ش ۳، ص ۸۵
16. Truett
17. Evans
18. Meyers
۱۹. امیر کشاورز و دیگران، همان، ص ۸۵.
20. A. Wild ,& S. Josep, " Religiosity and Personality in a Moslem context", *Personality and Individual Differences*, 23,899-900; J. Maltby, "Religious orientation and Eysenck's personality dimensions: The use of the amended religious orientation scale to examine the relationship between religiosity, psychoticism, neuroticism and extraversion" , *Personality and Individual Differences*, v26, p. 79-84; A. F. Jorm, & H. Christensen, "Religiosity and personality :evidence for non-linear associations" *personality and individual Differences* ,36 ,1433-1441.
۲۱. دوان، شولتز و سیدنی‌الن، شولتز، *نظریه‌های شخصیت*، ترجمه یحیی سیدمحمدی، ص ۳۲۶.
22. L. J. Francis, & R. Bourke, "Personality and religion: Applying cattell's model among secondary school pupils" ,*Current Psychology: developmental, learning personality social*, 2, 125- 137.
23. A. Taylor, & D. A. Mac Donald, "Religion and the five factor model of personality : An exploratory in vestigation using a canadian university sample" *Personality and Individual Differences*, 27, 1243-1259.
24. J. Henningsgaard, & R. C. Arnau, "Relationship between religiosity, spirituality , and personality: Amultivariate and analysis", *Personality and Individual Differences*, 45, 703-708.
25. C. E. Locknhoff , G. Ironson , C.O'cleirigh, & P. T. Costa , " Five- factor model personality traits, spirituality/ Religiousness, and mental health among people living with HIV", *Journal of Personality*, 5 , 1411-1436.
26. H. F. Unterrainer, K. H. Ladenhauf, M. L. Moazedi , S. J. Wallner- Liebmann, & A. Fink, "Dimensions of religious/ spiritual well- being and their relation to personality and psychological well-Being", *Personality and Individual Differences*, 49 ,192-197.
27. G. Moltafet , M. Mazidi, & S.Sadati, " personality trait, Religious orientation and happiness", *Peocedia social and Behavioral sciences*,9 ,63-69.

۲۸. محمدرضا جهانگیرزاده، نیما قربانی، «رابطه عوامل شخصیت و خودشیفتگی بیمارگون با جهت گیری دینی»، *روان‌شناسی و دین*، ش ۲، ص ۵۸ و ۵۹ و ۷۰.
۲۹. امیر کشاورز، و دیگران، همان، ص ۸۳ و ۹۰ و ۹۲.
30. V. Saroglou, "Religiosity as a cultural adaptation of basic traits: A five – factor moder perspective", *Personality and Social Psychology Review*, 14, 108-125.
31. A. F. Jorm, & H. Christensen, "Religiosity and personality :evidence for non-linear associations" , *personality and individual Differences* ,36 ,1433-1441.
32. E. Egan, J. Kroll , K. Carey , M. Johnson, p. Erickson, "Eysenck's personality scales and religiosity in a US outpatient sample", *Personality and Individual Differences*,37,1023-1031.
۳۳. محمد خدایاری فرد و همکاران، همان، ص ۱۷.
۳۴. همان، ص ۱۸۷ و ۱۸۹ و ۱۹۰ و ۲۵۲.
۳۵. حسن حق شناس، همان، ص ۱۲۷ و ۱۲۹-۱۲۹.
۳۶. همان، ص ۱۲۷ و ۱۳۰.
۳۷. علی فتحی آشتیانی و محبوبه داستانی، *آزمون‌های روانشناختی ارزیابی شخصیت و سلامت روان*، ص ۴۹.
۳۸. حسن حق شناس، همان، ص ۱۴۲.
۳۹. علی فتحی آشتیانی و محبوبه داستانی، همان، ص ۵۰.
۴۰. فریبا تابع بردبار و همکاران، «رابطه سلامت روان و عملکرد شغلی بر اساس ویژگی شخصیتی معلمان در راستای پیشنهاد یک مدل علی»، *مجله روش‌ها و مدل‌های روان‌شناختی*، ش ۲، ص ۱۷.
۴۱. لورنس ای پروین، و البور پی جان، همان، ص ۲۱۸؛ حسن حق شناس، همان، ص ۱۹؛ علی فتحی آشتیانی و محبوبه داستانی، همان، ص ۴۲.
۴۲. محمد خدایاری فرد و همکاران، همان
۴۳. اسرا: ۲۳.
۴۴. محمد خدایاری فرد و همکاران، همان
۴۵. ممتحنه: ۸
۴۶. محمدباقر مجلسی، *بحارالانوار*، ۱، ۱۳۱، ۳؛ *نهج البلاغه*، حکمت ۱۴۲.
47. H. F. Unterrainer , K. H. Ladenhauf , M. L. Moazedi, S. J. Wallner- Liebmann, & A. Fink, "Dimensions of religious/ spiritual well- being and their relation to personality and psychological well-Being", *Personality and Individual Differences*, 49 ,192-197.
48. J. Henningsgaard, & R. C. Arnau, "Relationship between religiosity, spirituality , and personality: Amultivariate and analysis", *Personality and Individual Differences*, 45,2008, 703-708.
49. C. E. Locknhoff, G. Ironson, , C. O'Clairigh, & P. T. Costa , " Five- factor model personality traits, spirituality/ Religiousness, and mental health among people living with HIV", *Journal of Personality*, 5 , 1411-1436.
50. A. Taylor, & D. A. Mac Donald, " Religion and the five factor model of personality : An exploratory in vestigation using a canadian university sample", *Personality and Individual Differences*, 27 , 1243-1259.
51. G. Moltafet , M. Mazidi, & S. Sadati, "personality trait, Religious orientation and happiness", *Peocedia Social and Behavioral Sciences*,9,63-69.
۵۲. امیر کشاورز و همکاران، ص ۹۰.
۵۳. محمدرضا جهانگیرزاده و نیما قربانی، «رابطه عوامل شخصیت و خودشیفتگی بیمارگون با جهت گیری دینی»، *روان‌شناسی و دین*، ش ۲، ص ۹۰.

۵۴. لورنس ای پروین و الیور پی جان، همان، ص ۲۱۸؛ حسن حق شناس، همان، ص ۲۲؛ علی فتحی آشتیانی و محبوبه داستانی، همان، ص ۴۴-۴۵.
۵۵. آل‌عمران: ۹۲.
۵۶. اسرا: ۷؛ نحل: ۹۰؛ یوسف: ۵۶.
۵۷. محمدباقر مجلسی، *بحارالانوار*، ج ۱، باب ۴، ص ۲۰۴.
۵۸. محمد خدایاری فرد و همکاران، همان، ج ۲، ص ۱۰۰ و ۱۰۲.
۵۹. مائده: ۲.
۶۰. بقره: ۲۷۳؛ شوری: ۴۰؛ تغابن: ۱۴.
۶۱. نساء: ۳۶.
62. A. Wild, & S. Joseph, "Religiosity and Personality in a moslem context", *Personality and Individual Differences*, 23, 899-900.
63. J.Maltby, "Religious orientation and Eysenck's personality dimensions: The use the amended religious orientation scale to examine the relationship between religiosity, psychoticism, neuroticism and extraversion", *Personality and Individual Differences*, 26, 79-84.
64. A. Taylor, & D. A. Mac Donald, "Religion and the five factor model of personality : An exploratory in vestigation using a canadian university sample", *Personality and Individual Differences*, 27, 1243-1259.
65. A. F. Jorm, & H. Christensen, "Religiosity and personality :evidence for non-linear associations" , *Personality and Individual Differences*, 36, 1433-1441.
66. P. Hills , L. J. Francis, M. Argayle, & C. J. Jackson, " Primary personality trait correlates of religious practice and orientation", *Personality and Individual Differences*, 36, 61-73.
67. E. Egan, J. Kroll , K. Carey , M. Johnson, p. Erickson, " Eysenck's personality scales and religiosity in a US outpatient sample", *Personality and Individual Differences*, 37, 1023-1031.
68. J. Henningsgaard, & R. C. Arnau, "Relationship between religiosity, spirituality , and personality: Amultivariate and analysis", *Personality and Individual Differences*, 45, 703-708.
69. C. E. Lockhoff , G. Ironson, C. O'Clairigh, & P. T. Costa, " Five- factor model personality traits, spirituality/ Religiosity, and mental health among people living with HIV", *Journal of Personality*, 5, 1411-1436.
- ۷۰ - امیر کشاورز و همکاران، همان، ص ۸۳ و ۹۰.
71. V. Saroglou, "Religouness as a cultural adaptation of basic traits: A five – factor moder perspective", *personality and Social Psychology review*, 14, 108-125.
72. H. F. Unterrainer , K. H. Ladenhauf, M. L. Moazedi , S. J. Wallner- Liebmann & A. Fink , "Dimensions of religious/ spiritual well- being and their relation to personality and psychological well-Being", *Personality and Individual Differences*, 49, 192-197.
73. G. Moltafet, M. Mazidi, & S. Sadati, " personality trait, Religious orientation and happiness", *Peocedia social and Behavioral sciences*, 9, 63-69.
۷۴. محمدرضا جهانگیرزاده و نیما قربانی، همان، ص ۵۸.
۷۵. لورنس ای پروین و الیور پی جان، همان، ص ۲۱۸؛ حسن حق شناس، همان، ص ۲۳؛ علی فتحی آشتیانی و محبوبه داستانی، همان، ص ۴۶.
۷۶. نور: ۶۱؛ بقره: ۲۱۹.
۷۷. محمدباقر مجلسی، *بحارالانوار*، ج ۶۵، باب ۱۵، ص ۱۶.
۷۸. طه: ۱۱۵؛ آل‌عمران: ۱۳۵.
۷۹. نساء: ۳۱.
۸۰. شمس: ۹؛ آل‌عمران: ۱۶۴.
۸۱. مومنون: ۲؛ فرقان: ۷۲.

۸۲. بقره: ۱۵۳؛ کلینی، کافی، ج ۲، ص ۸۷ و ۹۲.
۸۳. محمدبن یعقوب کلینی، کافی، ج ۲، ص ۱۱۰.
۸۴. مائده: ۱؛ انعام: ۱۵۲؛ محمدباقر مجلسی، بحارالانوار، ج ۶۷، باب ۵۶، ص ۲۸۳.
۸۵. محمد: ۳۴؛ نساء: ۵۹.
۸۶. محمدبن یعقوب کلینی، کافی، ج ۶، ص ۴۱ و ۲۸۸.
87. J. Henningsgaard, & R. C. Arnau, "Relationship between religiosity, spirituality, and personality: Amultivariate and analysis", *Personality and Individual Differences*, 45, 703-708.
88. C. E. Lockhoff, G. Ironson, C. O'Clairigh, & P. T. Costa, "Five- factor model personality traits, spirituality/ Religiosity, and mental health among people living with HIV", *Journal of Personality*, 5, 1411-1436.
89. H. F. Unterrainer, K. H. Ladenhauf, M. L. Moazedi, S. J. Wallner- Liebmann, & A. Fink, "Dimensions of religious/ spiritual well- being and their relation to personality and psychological well-Being", *Personality and Individual Differences*, 49, 192-197.
90. G. Moltafet, M. Mazidi, & S. Sadati, "personality trait, Religious orientation and happiness", *Peocedia social and Behavioral sciences*, 9, 63-69.
۹۱. محمدرضا جهانگیرزاده و نیما قربانی، همان، ص ۵۶.
۹۲. امیر کشاورز و همکاران، همان، ص ۹۰.
93. A. F. Jorm, & H. Christensen, "Religiosity and personality :evidence for non-linear associations", *Personality and Individual Differences*, 36, 1433-1441.
94. E. Egan, J. Kroll, K. Carey, M. Johnson, p. Erickson, "Eysenck's personality scales and religiosity in a US outpatient sample", *Personality and Individual Differences*, 37, 1023-1031.

منابع

- پروین، لورنس‌ای و جان الیور پی، *شخصیت نظریه و پژوهش*، ترجمه محمدجعفر جوادی و پروین کدیور، چ دوم، تهران، آبیژ، ۱۳۸۶.
- جهانگیرزاده، محمدرضا و نیما قربانی، «رابطه عوامل شخصیت و خودشیفتگی بیمارگون با جهت‌گیری دینی»، *روان‌شناسی ودین*، ش ۲، ۱۳۸۸، ص ۴۱ - ۷۰.
- تابع بردبار، فریبا و سلطانه‌علی کاظمی، و جبار رنجبران، «رابطه سلامت روان و عملکرد شغلی بر اساس ویژگی شخصیتی معلمان در راستای پیشنهاد یک مدل علی»، *روش‌ها و مدل‌های روان‌شناختی*، ش ۲، ۱۳۸۹، ص ۱۳-۲۳.
- حق‌شناس، حسن، *روانشناسی شخصیت*، شیراز، دانشگاه علوم پزشکی و خدمات بهداشتی درمانی، ۱۳۸۸.
- خدایاری فرد و همکاران، «آماده سازی مقیاس دین‌داری و ارزیابی سطوح دین‌داری اقشار مختلف جامعه ایران (مراکز استان‌ها)»، *گزارش*، تهران، دانشگاه تهران، دانشکده روان‌شناسی و علوم تربیتی، ۱۳۸۸.
- شولتز، دوان و شولتز، سیدنی ال، *نظریه‌های شخصیت*، ترجمه یحیی سیدمحمدی، چ شانزدهم، تهران، ویرایش، ۱۳۸۹.
- فتحی آشتیانی، علی و داستانی، محبوبه، *آزمون‌های روان‌شناختی ارزیابی شخصیت و سلامت روان*، چ دوم، تهران، بعثت، ۱۳۸۹.
- کشاوری، امیر و شاه نظری، مهدی و کلاتری، مهرداد، «رابطه بین ویژگی‌های شخصیتی با عمل به باروهای دینی در دانشجویان»، *مطالعات اسلام و روان‌شناسی*، ش ۳، ۱۳۸۸، ص ۸۳-۹۳.
- کیومرثی، محمدرضا، «رابطه جهت‌گیری مذهبی با عوامل شخصیت»، *معرفت*، ش ۷۵، ۱۳۸۲، ص ۵۹-۷۷.
- مغانلو، مهناز و وفایی، مریم و شهرآرای، مهرناز، «رابطه عوامل مدل پنج عاملی شخصیت و سبک‌های هویت»، *پژوهش‌های روان‌شناختی*، او ۲، ۱۳۸۷، ص ۷۹-۹۳.
- موسوی نسب، سیدمحمدرضا، «ثبات و تغییر شخصیت»، *معرفت*، ش ۱۱۲، ۱۳۸۶، ص ۸۹-۱۰۸.
- Egan, E., Kroll, J., Carey, K., Johnson, M., Erickson, P., "Eysenck's personality scales and religiosity in a US outpatient sample," *Personality and Individual Differences*, 37, 2004, 1023-1031.
- Francis, L. J. & Bourke, R., "Personality and religion: Applying cattell's model among secondary school pupils", *Current Psycology: developmental, learning personality social*, 2, 2003, 125-137
- Henningsgaard, J. & Arnau, R. C., "Relationship between religiosity, spirituality, and personality: Amultivariate and analysis", *personality and individual Differences*, 45, 2008, 703-708.
- Hills, P., Francis, L. J., Argayle, M. & Jackson, C. J., "Primary personality trait correlates of religious practice and orientation", *personality and individual Differences*, 36, 2004, 61-73.
- Jorm, A. F. & Christensen, H., "Religiosity and personality :evidence for non-linear associations" , *personality and individual Differences* ,36, 2004, 1433-1441.
- Locknhoff, C. E. , Ironson, G. , O'cleirigh, C. & Costa, P. T. , " Five-factor model personality traits, spirituality/Religiousness, and mental health among people living with HIV", *Journal of Personality*, 5, 2009, 1411-1436.
- Maltby, J., "Religious orientation and Eysenck's personality dimensions: The use the amended religious orientation scale to examine the relationship between religiosity, psychoticism, neuroticism and extraversion" , *personality and individual Differences*, 26 , 1999, 79-84.
- Moltafet, G. , Mazidi, M. & Sadati, S., " personality trait, Religious orientation and happiness", *Peocedia*

- social and Behavioral sciences*, 9, 2010, 63-69.
- Saroglou, V. , "Religouness as a cultural adaptation of basic Traits: A five-factor moder perspective", *Personality and Social Psychology review*, 14, 2010, 108-125.
- Taylor, A. & Mac Donald, D. A. , "Religion and the five factor model of personality: An exploratory in vestigation using a canadian university sample", *Personality and Individual Differences*, 27, 1999, 1243-1259.
- Unterrainer, H. F. , Ladenhauf, K. H. , Moazedi, M. L. , Wallner-Liebmann, S. J. & Fink, A., "Dimensions of religious/spiritual well-being and their relation to personality and psychological well-Being", *personality and individual Differences*, 49, 2010, 192-197.
- Wild, A., & Joseph, S., "Religiosity and Personality in a Moslem context", *Personality and Individual Differences*, 23, 1997, 899-900.

